

عنوان اثر: نظریه‌های جامعه‌شناسی در دوران معاصر
مؤلف / مترجم: جورج ریتزر / ترجمه احمد رضا غروی‌زاد
ناشر / سال نشر: ماجد / ۱۳۷۳

معرفی، نقد و بررسی

ریتزر از صاحب‌نظران بنام و نظریه‌پردازان شناخته شده جامعه‌شناسی آمریکا است. او از کسانی است که بیش از آنکه به مکتب واحد و مشخصی گرایش داشته باشد، سعی در وحدت بخشیدن به نظریه‌ها و مکاتب گذشته و حال دارد و از این لحاظ خود را مستقل و به‌دور از جبهه‌گیری و قطب‌گرایی‌های جامعه‌شناسی نگه‌داشته است.

این کتاب برای اولین بار در سال ۱۹۸۳ به چاپ رسیده و به دو بخش نظریه‌ها و نظریه‌پردازان تقسیم شده بود که با تجدیدنظر کامل در سال ۱۹۸۸ برای دومین بار و در سال ۱۹۹۲ برای سومین بار (تا زمان ترجمه کتاب در سال ۱۳۷۳ که انتشارات ماجد در ۲۰۰۰ نسخه منتشر کرد) تجدید چاپ شده است.

کتاب شامل سه بخش است: بخش اول، نظریه‌های جامعه‌شناسی کلاسیک را با بحثی درباره ریشه‌های اجتماعی و فکری شکل‌گیری جامعه‌شناسی و نظریه‌پردازی در این زمینه آغاز کرده، با بیان برخی از مهم‌ترین مفاهیم و جنبه‌های فکری و نظری چهار اندیشمند بزرگ کلاسیک و بنیان‌گذار (کارل مارکس، امیل دورکیم، ماکس وبر و جورج زیمل) دنبال می‌شود. اندیشمندانی که نظریه‌های آنها به تنهایی یا در ترکیب‌ها و تأثیرات متقابل در ساختن دیدگاه‌ها و مکاتب بعدی مؤثر بوده است.

در بخش دوم، طی هفت فصل (فصل ششم تا دوازدهم)، تحولات مرحله دوم نظریه‌پردازی و شکل‌گیری حوزه‌های فکری مختلف در جامعه‌شناسی با بیان مهم‌ترین

مکاتب ذیل پارادایم‌های واقعیت اجتماعی، تعریف اجتماعی و رفتار اجتماعی، یعنی مکاتب کلان و خرد به دقت و روشنی تحسین برانگیزی بحث می‌شوند.

سپس، در بخش سوم، تلاش‌هایی که برای ارائه ترکیب‌های نظری صورت گرفته، ابتدا در دو فصل سیزدهم و چهاردهم بیان می‌شود. ترکیب سطح کلان و خرد (عمدتاً در جامعه‌شناسی آمریکایی) و عاملیت و ساختار (عمدتاً در جامعه‌شناسی اروپایی) و بعد از آن، طی فصول پانزدهم و شانزدهم، به دنبال ترکیب‌های جامع‌تر و بازخوانی و نوخوانی برخی نظریه‌ها و دیدگاه‌های پیشین و اشاره به نظریه‌های مابعدنوگرایی و مابعد مارکسیسم می‌پردازد.

در انتها و در ضمیمه کتاب، ریتزر بخش مفید، تازه و مهمی را، که عمده‌تاً نتیجه خلاقیت‌های ذهنی خود اوست، در باب فرانظریه و محصولات ناشی از فرانظریه‌سازی و جنبه‌های مثبت و منفی این امر بحث می‌نماید تا نوعی درک تازه و جامع را در چارچوب تحلیل‌های درجه دوم از نظریه‌ها و با وام گرفتن از اصطلاحات توماس کوهن (پارادایم) ارائه دهد.

در چارچوب هر فصل نیز ساخت منطقی کار از تمهید مقدمات و حرکت از کلیات، بیان ریشه‌های تاریخی و زمینه‌های اجتماعی و فکری نظریه‌ها، سپس آراء اندیشمندان بزرگ هر مکتب و پس از آن، ذکر انتقادات و خلاصه فصل مشاهده می‌شود. در کل فصول و مطالب کتاب بجا و در نظمی چشم‌گیر به درستی در پی هم آمده‌اند و اثری منسجم را بر جای گذاشته‌اند.

بررسی شکلی پژوهش‌گاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

متن اصلی کتاب همچون سایر آثار جورج ریتزر در زمینه نظریه‌های جامعه‌شناختی معاصر از حداکثر روانی و رسایی برای فهم دانشجویان و دانش‌پژوهان این رشته برخوردار است. اما ترجمه این کتاب در همه جای اثر مناسب نیست. می‌توان گفت میزان روانی متن در اکثر جاها خوب و میزان رسایی متوسط است. برای مثال، در سطر سوم صفحه ۲۱۲: «فرااتئوری‌سازی در جامعه‌شناسی ... ترکیبی شده است» (جمله کامل نیست)؛ پاراگراف سوم صفحه ۲۱۱: «فرااتئوری‌سازی به عنوان یک مطالعه ... فکر می‌کنند» (جمله دارای ساختار ترجمه‌ای است) و ...

نظریه‌های جامعه‌شناسی در دوران معاصر ۱۵۱

متن اصلی کتاب از حیث رعایت قواعد ویرایش و نگارش در وضعیت بسیار مطلوب اما متن ترجمه پر از اشکال و در کل ضعیف است. به طوری که نیاز به ویراستاری مجدد دارد. نمونه‌هایی از عدم رعایت قواعد نقطه‌گذاری و پاره‌ای از کاستی‌های دستوری عبارت‌اند از: سطر ششم، یادداشت دکتر توسلی: نگداشته ← نگه‌داشته؛ سطر ششم از پاراگراف چهارم مقدمه مترجم: جامعه‌شناسی ← جامعه و صفحه ۲۰۷ در پانوش *Integerahon* به اشتباه *Ingerhon* تایپ شده است و ...

کتاب طرح جلد با معنا و خاصی که مفهوم محتوای آن را دلالت کند، ندارد. بیشتر یک طرح جلد رسمی است. نوع کاغذ، جلد و صحافی آن با توجه به قطر کتاب نامناسب و کاغذ استفاده شده گاهی است. حروف‌نگاری و صفحه‌آرایی کتاب معمولی است و ویژگی برجسته‌ای ندارد.

این کتاب جزو منابع مستقیم و دست اول (یعنی منحصر به فرد) هیچ یک از دروس گفته شده، نیست. لذا، تمام یا بخش عمده‌ای از آن در یک درس تدریس نمی‌شود و بیشتر برای مکمل و راهنمای تدریس استاد و ارجاع کارهای تحقیقی از آن استفاده می‌شود تا دانشجو از آن مستقیماً بهره‌بردار.

بررسی محتوایی

در متن اصلی کتاب ریتزر با اشراف و تبحر تحسین‌برانگیزی مفاهیم و اصطلاحات تخصصی نظریه‌ها و مکاتب جامعه‌شناختی را به‌جا و درست به‌کار برده است. اما در خصوص معادل‌های انتخاب شده برای اصطلاح تخصصی در متن ترجمه، علی‌رغم کوشش مترجم محترم، شاید به‌خاطر عدم تبحر و تسلط کامل بر این زمینه، جامعیت کتاب و پیش‌دستی مترجم در ترجمه این کار و لذا نبودن معادل‌های صحیح و جاافتاده برای برخی از اصطلاحات و البته قدری شتابزدگی و سهل‌انگاری، پاره‌ای اشکالات و نواقص وجود دارد. برای مثال، اصطلاح «dynamic Density» تراکم پویا ترجمه شده که اصطلاح رایج آن تراکم اخلاقی است. ترکیب عملکرد - ساختار (ص ۷۶) معادل *Agency* *stradure* Integration - آمده که ترکیب عامل یا کارگزار - ساختار

مناسب‌تر به نظر می‌رسد، فراتئوری سازی «Methatheoriziy» ذکر شده که فرانظریه‌سازی مناسب‌تر است، ...

معادل پیشنهادی	معادل مترجم	لغت
گفتمان	گفتار	Discoures
سراسر بین	تکسلوپی	Panopticon
فرا روایت	فرا تشریحی	Metanarrative
مفاهیم حساس	مفاهیم احساسی	Sesitizing Concept
واقعیت اجتماعی	امور اجتماعی	Social fact
علم هنجاری	علوم معمولی	Normal Science
فرهنگ والا (در مقابل mass caltare)	با فرهنگ	High caltare
کنش ارتباطی	کنش گویا	Communication action

کتاب به دلیل ماهیت نظری خود به آمار و جدول‌های آماری نیاز نداشته است. اما هر جا که لازم بوده، از تصویر و نمودار استفاده شده است. به علاوه، برای تفهیم موضوع در آغاز فصول - همانند کل کتاب - از تمهید مقدمات و زمینه‌چینی به سوی بیان جزئیات و نتیجه‌گیری در ضمن بحث و در فصول انتهایی حرکت شده است، در انتهای هر فصل خلاصه و چکیده‌ای از مطالب آورده شده، تصویر و زندگی‌نامه اشخاص مهمی که افکار آنها مورد بحث قرار گرفته، در کادرهایی آورده شده اما از جداسازی، تعریف مفاهیم تخصصی، ذکر پزیش و تمرین بهره نگرفته است.

نظریه‌های جامعه‌شناسی در دوران معاصر ۱۵۳

کتاب از حیث بیان زمینه‌های شکل‌گیری نظریه جامعه‌شناختی و تحولات کلی آن، به خصوص در طول قرن بیستم، بسیار جامع و حتی فراتر از اهداف درس «نظریه‌های جامعه‌شناسی (۲)» در مقطع کارشناسی است. لیکن نسبت به نظریه‌های جامعه‌شناسان کلاسیک و آثار و اندیشه‌های آنان جامع نیست و بیشتر به مرور آنها و آوردن برخی نکات مهم اکتفا شده است.

محتوای کتاب با فهرست آن کاملاً انطباق داشته و مباحث بسیار مفید، مورد نیاز و تلاش درخشان ریتزر را به نمایش می‌گذارد. در مواردی برخی از تیترها به طور کامل ترجمه نشده‌اند. اما محتوای کتاب با عنوان آن به دلیل توجه ریتزر به پارادیم‌های چندگانه نظریه جامعه‌شناختی و مکاتب ذیل آنها ممکن است قدری متفاوت به نظر برسد.

بین مطالب این اثر با سرفصل‌های شورای عالی برنامه‌ریزی برای درس «نظریه‌های جامعه‌شناسی» حدود ۹۰٪ مطابقت دارد. در این کتاب، نظریه‌ها با رویکردی مقایسه‌ای، انتقادی و در سیری پیش‌رونده از لحاظ تاریخی با تأکید بر نظریه‌های معاصر در چارچوب انگاره‌ها، مکاتب و دیدگاه‌های جامعه‌شناختی شده است. بنابر این، بیان نظریه‌ها و مکاتب، مقایسه و مرور انتقادی آنها، جنبه‌های مثبت و منفی و کارایی هر یک از دیدگاه‌های نظری که خواسته سرفصل درس مربوطه بوده، تأمین شده است.

برای درس «نظریه‌های جامعه‌شناسی (۱)» و به «خصوص نظریه‌های جامعه‌شناسی (۲)» در دوره کارشناسی و دروس نظری و بینش‌های جامعه‌شناختی در گرایش‌های مختلف کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی به لحاظ محتوا و نه لزوماً از حیث جنبه‌های صوری اثر ترجمه شده، مناسب است. هر چند، بهتر است این اثر به صورت مکمل و به عنوان کتاب استاد یا مرجع کارهای تحقیقی و تکلیف‌های دانشجویی در نظر گرفته شود.

با اینکه این اثر، چندبار تجدید چاپ شده است (چاپ اول ۱۹۸۳، چاپ دوم با برخی افزوده‌ها و اصلاحات در دو بخش ۱۹۸۸، چاپ سوم باز هم با افزوده‌ها و اصلاحات در سه بخش ۱۹۹۲ که گویا اثر حاضر ترجمه همین چاپ می‌باشد) و پس از این دوره، از سال‌های ۲۰۰۰ به بعد، آثار جدیدتر و با ترکیب تازه‌تر و محتوای افزون‌تری از ریتزر در حوزه نظریه‌ها، جایگزین دو کتاب قبلی

او (*Sociological Theory* و *Contemporary Sociological Theory*) شده است و متأسفانه ما کتاب‌های جدیدتر را به زبان فارسی در اختیار نداریم، اما هنوز هم این اثر در محدوده منابع فارسی بسیار تازه و نسبتاً روزآمد جلوه می‌کند.

چارچوب کلی کار، یعنی دسته‌بندی نظریه‌ها و مکاتب جامعه‌شناختی ذیل مفهوم انگاره یا پارادایم‌های چندگانه واقعیت اجتماعی، تعریف اجتماعی و رفتار اجتماعی، مرور و دسته‌بندی ریشه‌های تاریخی شکل‌گیری نظریه جامعه‌شناختی و دنبال کردن تحولات آن به نحو سازگار با چارچوب مفهومی کلی کتاب، توجه به رویکردهای تلفیقی جدیدتر و تلاش برای ارائه تحلیل‌های فرانظری از نظریه اجتماعی و جامعه‌شناختی، بیان دقیق توانمندی‌ها و کاستی‌های دیدگاه‌های نظری مختلف و ترکیب‌های جدیدتر آنها همگی از نوآوری‌های برجسته و ملموس کتاب ریتزر است.

بر کل کتاب یک چارچوب مفهومی معین و نوعی نظم منطقی بر اساس حرکت از کلی به جزئی و گذشته به حال (پارادایم واقعیت اجتماعی، تعریف اجتماعی و رفتار اجتماعی سپس نظریه‌های ساختارگرا، پساساختارگرا و بعد از آن ترکیب‌های جدید و بحث فرانظریه) حاکم است.

تا زمان ارائه هر یک از چاپ‌های کتاب همه منابع مهم و مرتبط را نویسنده و احیاناً همکارانش دیده و بدان‌ها ارجاع داده‌اند و از این حیث سهل‌انگاری، کوتاهی و بخلی در کار نبوده است بلکه نوعی وسواس و دقت‌نظر شگفت‌انگیز مشاهده می‌شود.

میزان دقت در استنادات و ارجاعات اثر در متن اصلی بسیار خوب است، اما در متن ترجمه، از این حیث کار بسیار لطمه خورده است و در حد ضعیف می‌باشد.

به جز جهت‌گیری مبتنی بر تعهدات اخلاقی، آکادمیک و حفظ بی‌طرفی و تحلیل مطالب و حتی علاوه بر آن، داشتن رویکرد تلفیقی، ترکیبی و استنتاجی و تلاش برای فرانظریه‌سازی، جنبه دیگری، به ویژه با مضمون منفی، در کار ریتزر دیده نمی‌شود.

نظریه‌های جامعه‌شناسی در دوران معاصر ۱۵۵

کتاب جنبه علمی و دانشگاهی محض داشته، سوگیری و جانبدارانۀ خاص، موافق یا ضد فرهنگ و ارزش‌های اسلامی و مسائل مربوط به نظام جمهوری اسلامی ایران در آن دیده نمی‌شود.

این اثر از جنبه سیاسی، اجتماعی و فرهنگی ابعاد مخربی ندارد و مطمئناً با فهم و استفاده درست از مباحث آن، پیامدهای سودمند در درک تحولات و پدیده‌های اجتماعی و در نتیجه اصلاح عملکرد را در سطح خرد و کلان، عاملیت و ساختار می‌توان انتظار داشت.

متأسفانه ترجمه ناقص، نسبتاً پراشکال است. قصد مترجم، ترجمه جزء به جزء و کامل اثر بوده اما در این کار قدری بی‌دقتی و بدسلیقگی یا سهل‌انگاری صورت گرفته است. قسمت‌هایی از مطلب، برخی تیترا ترجمه نشده اند یا مفاهیم و مطالبی به‌درستی برگردانده نشده و منابع موجود در متن حذف یا ناقص ذکر شده‌اند. ترجمه تا حدودی روان، اما امانت‌داری ضعیف است. به جز یادداشتی از دکتر توسلی و مقدمه مترجم که حاوی توضیحاتی درباره کتاب و نویسنده آن است، هیچ کدام از موارد فوق‌الذکر انجام نشده و بلکه برخی حذفیات نیز در کار مترجم دیده می‌شود.

پیشنهادها

این کتاب متأسفانه به شکل نامناسبی ترجمه و به بازار عرضه شده است. هر چند باید زحمت مترجم محترم کتاب را ارج نهاد، اما می‌توان گفت ایشان در کار ترجمه آن چنان که باید موفق نبوده است.

این اثر به دلیل توجه به نظریه‌های کلاسیک جامعه‌شناسی و نظریه‌ها و مکاتب مدرن در هر دو درس نظریه‌های جامعه‌شناسی (۱) و (۲) در مقاطع کارشناسی و کارشناسی‌ارشد، به خصوص به عنوان کتاب استاد یا مکمل و مرجع برای دانشجویان (به دلیل کاستی‌هایی که دارد) قابل استفاده است و در تجدید چاپ احتمالی آن لازم است ویراستاری ادبی و تخصصی دقیق نسبت به کار ترجمه صورت گیرد و اشتباهات و موارد حذف شده اصلاح شود. همچون:

- پیشگفتار مؤلف که ترجمه نشده است

- شناسنامه اصلی کتاب

- ارجاعات و منابعی که مؤلف درون متن داده است

- فهرست اعلام و اشخاص

- فهرست موضوعی

- افزودن واژه‌نامه

هر چند، با وجود نسخه‌های تجدید چاپ شده یا تغییر شکل یافته سال‌های ۲۰۰۰ به بعد، که از حد این کتاب و اثر دیگر نویسنده، که آقای ثلاثی ترجمه کرده است، فراتر می‌رود، اساساً ترجمه آثار جدید ریتزر مطلوب‌تر و مناسب‌تر به نظر می‌رسد اما چنان چه قرار باشد این کتاب به همین صورت دوباره چاپ شود، انجام اصلاحات و افزودن واژه‌نامه و فهرست‌های موضوعی و اعلام ضروری است.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی